

Transformacions recents dels assentaments a la plana de l'Alt Empordà. Un exemple de noves dinàmiques d'urbanització a Catalunya¹

Sergi Cuadrado Ciuraneta

Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Geografia
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain
sergi.cuadrado@uab.es

Data de recepció: febrer del 2006

Data d'acceptació definitiva: juliol del 2006

Resum

L'article aborda les complexes dinàmiques territorials que s'han desenvolupat recentment a la comarca de l'Alt Empordà i que comporten la transformació dels assentaments i l'aparició de noves formes urbanes. Així, després d'una reflexió teòrica a partir de l'abundant literatura existent, tant en el pla internacional com pel que fa a estudis locals, s'hi presenten alguns dels resultats obtinguts al llarg de l'anàlisi empírica a partir de la construcció d'una tipologia dels assentaments i la seva aplicació sobre el territori mitjançant SIG. A continuació, s'hi examinen les dinàmiques de transformació que actualment actuen sobre els diferents tipus d'assentaments, i que en alguns casos desemboquen en l'aparició de noves formes urbanes, com les recents extensions residencials de baixa densitat que es constitueixen al límit dels nuclis urbans preexistents.

Paraules clau: tipologia dels assentaments, processos de transformació, tipus nous d'assentaments, creixements de baixa densitat, plana de l'Alt Empordà.

Resumen. *Transformaciones recientes de los asentamientos de población en la llanura de l'Alt Empordà: un ejemplo de nuevas dinámicas de urbanización en Cataluña*

El artículo aborda las complejas dinámicas territoriales que se han desarrollado recientemente en la comarca del Alt Empordà y que comportan la transformación de los asentamientos y la aparición de nuevas formas urbanas. Así, después de una reflexión teórica a partir de la abundante literatura existente, tanto en el plano internacional como en lo que se refiere a estudios locales, se presentan algunos de los resultados obtenidos a lo largo del análisis empírico a partir de la construcción de una tipología de los asentamientos y su aplicación sobre el territorio mediante SIG. A continuación, se examinan las dinámicas de

1. Els continguts d'aquest article són el fruit d'una recerca realitzada en el marc del programa del doctorat en Geografia Humana, sota la direcció dels professors Helena Estalella i Antoni Durà, i que fins ara s'ha vist materialitzada en forma de treball de recerca (Cuadrado, 2005). Per poder realitzar aquesta recerca, he gaudit d'una beca de Formació de Personal Investigador (FPI) del Ministeri d'Educació i Ciència, associada al projecte INTERFASE II (REN2003-09193-C03-01), del qual és investigadora principal la Dra. Françoise Breton.

transformación que actualmente actúan sobre los diferentes tipos de asentamientos, y que en algunos casos desembocan en la aparición de nuevas formas urbanas, como las recientes extensiones residenciales de baja densidad que se constituyen en el límite de los núcleos urbanos preexistentes.

Palabras clave: tipología de los asentamientos, procesos de transformación, nuevos tipos de asentamientos, crecimientos de baja densidad, llanura del Alt Empordà.

Résumé. *Les changements récents des emplacements de population dans la plaine de l'Alt Empordà: un exemple de nouvelles dynamiques urbaines en Catalogne*

L'article traite les complexes dynamiques territoriales qui se sont développées dernièrement dans la région de l'Alt Empordà et qui supposent la transformation des emplacements et l'apparition de nouvelles formes urbaines. Ainsi, après de réfléchir théoriquement à partir de la quantité de littérature existante, tant dans le milieu international comme dans les études locales, se sont présentés divers résultats, obtenus au cours de l'analyse empirique, en partant de la construction d'une typologie des emplacements et son application sur le territoire à travers des SIG. Tout de suite, on examine les dynamiques de transformation que actuellement agissent sur les différents types d'emplacements, et que en certains cas se sont constituées comme nouvelles formes urbaines. On parle, par exemple, des récentes extensions résidentielles de basse densité que sont placées dans les milieux urbains préexistants.

Mots clé: typologie des emplacements, dynamiques de transformation, nouvelles formes urbaines, extensions de basse densité, plaine de l'Alt Empordà.

Abstract. *Recent transformations in the settlements of the Alt Empordà plain. An example of new urban dynamics in Catalonia*

This article addresses the complex territorial dynamics recently developed in the Alt Empordà County, which imply settlements transformation and the emergence of new urban forms. Therefore, after a theorization based on the abundant existing literature, both local and international, some results are presented. They have been obtained through the empirical analysis based on a typology of settlements and its application on the territory by means of GIS. Afterwards, the article examines the transformation dynamics which have an influence on the different types of settlements, which in some cases end up in the emergence of new urban such as the recent low density developments built at the edge of pre-existing urban settlements.

Key words: typology of settlements, dynamics of transformation, new urban forms, low density developments, Alt Empordà plane.

Sumari

Introducció	Conclusions: el model d'assentament a la plana de l'Alt Empordà, un model en transició
Mètode	Bibliografia
La plana de l'Alt Empordà en context	
Tipologia dels assentaments a la plana de l'Alt Empordà i caràcter dels processos de transformació actuals	

Introducció

L'article aborda les complexes dinàmiques territorials que s'han desenvolupat recentment a la comarca de l'Alt Empordà, com un bon exemple dels efectes dels canvis econòmics, socials i culturals de les acaballes del segle XX sobre els territoris de les nostres latituds. Concretament, s'hi reflexiona sobre l'aparició de noves formes urbanes en bona part associades als canvis en les pautes residencials i de mobilitat de la població.

En aquest sentit, s'hi presenten els resultats d'una recerca exhaustiva on s'ha realitzat l'anàlisi dels processos d'urbanització des del punt de vista general i amb l'estudi de casos concrets; una recerca que ha combinat l'anàlisi documental, l'estadística, la cartogràfica i el treball de camp, i que ha inclòs una aportació metodològica pròpia com és la construcció i la posterior aplicació d'una tipologia dels assentaments. El resultat és la identificació d'un nou model urbà força complex que es desplega sobre el territori amb noves pautes i formes d'urbanització i que té les seves conseqüències sobre els assentaments; unes conseqüències que es manifesten tant en la transformació dels ja existents, com en l'aparició de nous tipus, amb la novetat que es localitzen en llocs que fins ara se n'havien mantingut bastant al marge.

L'objectiu de l'article és, doncs, mostrar la implantació d'aquests processos a la plana de l'Alt Empordà² (figura 1), on, més enllà dels municipis de primera línia de costa, molt condicionats ja per la presència del turisme de masses, els petits nuclis rurals del rerepaís estarien coneixent una extensió de la urbanització, basada en la implantació d'aquestes noves formes urbanes. Aquest procés, s'hi ha d'insistir, respon a un conjunt de factors d'ordre divers i d'escala diferents, que en l'actualitat exerceixen una pressió creixent sobre un territori, d'altra banda, molt apreciat pels seus valors paisatgístics.

Mètode

En aquest punt, es farà referència a les línies metodològiques principals en què es basa l'article. En primer lloc, es realitza una reflexió teòrica a partir de les aportacions dels diferents autors consultats. En segon lloc, s'hi analitzen els assentaments a partir de l'aplicació de la tipologia. Finalment, s'hi analitzen els diferents processos als quals estan sotmesos actualment aquests assentaments, i es fa l'estudi de cas de tres municipis on aquests processos desemboquen en l'aparició de nous tipus d'assentaments.

2. Aquesta era una de les dues àrees d'estudi del projecte INTERFASE (l'altra era el delta del Llobregat). Es va triar pel seu interès com a àrea on es conjuguen diferents activitats, com ara el turisme de masses, les tasques de conservació i una agricultura de caràcter intensiu i especialitzat. També perquè es tractava d'una zona on existia un dens conjunt de treballs científics. Els criteris que es van utilitzar per delimitar l'àmbit van ser de tipus geomorfològic (plana sedimentària), hidrogeològic (aquífers i relleus que els envolten) i administratiu (límits municipals). L'àmbit així delimitat comprèn vint-i-un municipis de la comarca de l'Alt Empordà, i s'estén des de Roses fins a l'Escala i, cap a l'interior, fins als límits del municipi de Figueres.

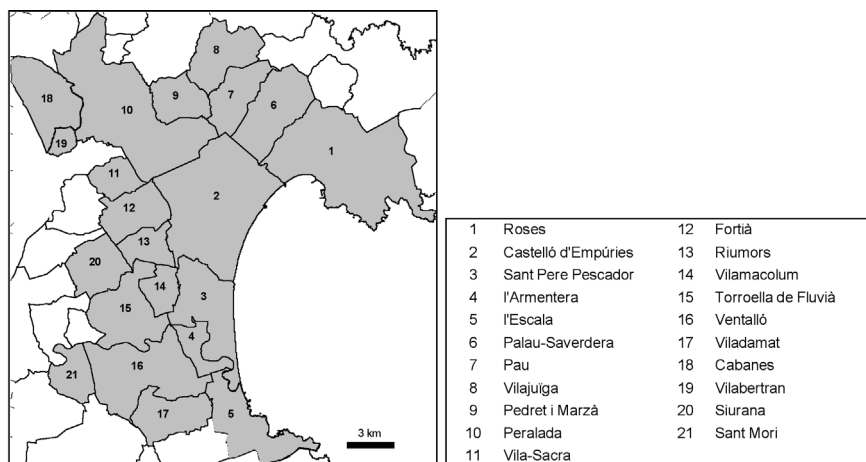

Figura 1. Municipis de la plana de l'Alt Empordà. Font: elaboració pròpia.

Com a marc d'anàlisi, s'ha revisat l'abundant literatura existent, tant en el pla internacional com pel que fa a estudis locals. Nombrosos autors han reflexionat sobre la formació de noves realitats urbanes fruit del nou context de la globalització i la societat de la informació i, més concretament, sobre els processos de creixement que porten a la constitució d'una urbanització dispersa, i de baixa densitat, i a la dissolució de la frontera entre els espais urbans i rurals. A l'article, s'hi reflexiona sobre aquestes qüestions a partir d'una selecció de bibliografia. Així, s'han valorat les aportacions d'Indovina (1990), Kayser (1990, 1993), Corboz (1994), Soja (1997), Dematteis (1998), Harvey (1998), Indovina (1998), Monclús (1998), Nel-lo (1998), Castells (2000), Muñoz (2000), Perrier-Cornet i Hervieu (2002), Capel (2003), Secchi (2003), Ascher (2004), Font (2004a), Indovina (2004) i Nel-lo i Muñoz (2004), entre d'altres. Tanmateix, existeix una rica literatura sobre la transformació territorial i urbanística a l'Alt Empordà que s'ha resseguit. Se'n poden destacar algunes de les aportacions més recents, com ara les de Nogué (2000), Mundet (2000), Llundrés (2002), Pavón (2002), Fraguell (2004), Vicente i Gutiérrez (2004), Cals (2005), Donaire (2005), Nogué (2005), Oliver (2005), Pié (2005) i Sabrià (2005).

Per realitzar l'anàlisi dels diferents tipus d'assentaments, se n'ha definit tota una tipologia, que posteriorment s'ha aplicat al territori a través dels SIG. Per a la construcció de la tipologia, s'ha partit de l'anàlisi de bibliografia sobre l'estructura dels teixits urbans i les formes de creixement de les ciutats (Capel, 1975; Solà Morales, 1993; Font i altres, 1999; Busquets Raventós i altres, 2003), que s'ha complementat amb l'anàlisi dels documents del planejament urbanístic i el treball de camp, que ha esdevingut imprescindible per copsar algunes de les característiques més específiques dels assentaments. Així, s'ha

distingit entre els *assentaments de tipus tradicional*, que inclouen els nuclis històrics i les seves extensions, generalment no planificades i desenvolupades de forma lenta i integrada, i els *nous tipus d'assentaments*, és a dir, aquells amb origen en el turisme (urbanitzacions turístiques i càmpings), les zones industrials, comercials i d'equipaments i els creixements residencials de baixa densitat.

Un cop definida la tipologia, s'ha aplicat al territori mitjançant fotointerpretació i digitalització sobre ortoimatges, amb la qual cosa s'ha obtingut un seguit de capes cartogràfiques (superfície urbanitzada, tipus d'assentament, correspondència amb el planejament...) que es troben georeferenciades i que aporten una sèrie de dades numèriques. Aquestes dades són crucials per a l'estudi dels canvis en la magnitud i la localització dels assentaments, i per això eren indispensables l'anàlisi cartogràfica i la utilització dels SIG³. La utilització dels SIG permet, a més, la realització de les operacions que els són pròpies (superposició de capes, enllaç amb bases de dades alfanumèriques, càlcul d'àrees, perímetres, distàncies, etc.) i que en faciliten l'anàlisi. Les ortoimatges utilitzades en la fotointerpretació van ser les ortofotografies del *SIG oleícola* del Ministeri d'Agricultura, Pesca i Alimentació (MAPA), que corresponen a l'any 1997 i l'escala aproximada de les quals és d'1:10.000⁴. Posteriorment, els resultats obtinguts s'han relacionat amb les darreres tendències socials, econòmiques i territorials, a partir de l'explotació estadística i el treball de camp. Les dades estadístiques a les quals es fa referència al llarg de l'article, en la majoria dels casos, corresponen als censos de l'any 2001⁵. Finalment, s'han realitzat els estudis de cas en alguns dels municipis (Viladamat, Vilajuïga i Sant Pere Pescador), on s'ha detectat l'aparició de nous tipus d'assentaments a partir d'aquestes dinàmiques cada cop més complexes.

La plana de l'Alt Empordà en context

En aquest punt, s'hi perfila el marc d'anàlisi que constitueixen les aportacions dels diferents autors consultats, tant d'aquells que se centren en les dinàmiques més generals com d'aquells que fan aproximacions centrades en l'àrea estudiada.

3. El resultat d'altres treballs realitzats amb tècniques similars i en àrees pròximes i en part coincidents es poden trobar a Serra i altres (2000), Saurí i altres (2000), Breton i Romagosa (2002), Pavón i altres (2003), Nuell (2004), Serra i altres (2004) i Martí (2005). La diferència és que, sovint, són estudis del conjunt dels usos del sòl i, consegüentment, es presta menys atenció a les formes urbanes (per exemple, els treballs de Serra i altres se centren sobretot en l'evolució dels usos del sòl agrícoles). Moltes vegades, hi ha diferències en el nivell de detall, el tipus d'anàlisi cartogràfica i l'àmbit considerat (només els municipis de la costa), etc.
4. Aquestes eren les imatges més recents que existien en el moment d'iniciar la recerca. Per disposar d'aquestes imatges, es va haver de realitzar la petició necessària de la cessió d'us al Ministeri. Es trobaven en format digital i corregides geomètricament.
5. S'han obtingut a partir de la web de l'Idescat, excepte les d'àmbit inframunicipal, que corresponen als nomenclàtors i s'han extret de les publicacions de l'INE.

Les dinàmiques generals: dispersió metropolitana, urbanització de caràcter endogen i transformació dels espais turístics

Amb la progressiva dispersió del fet urbà, determinades activitats, determinats objectes i estils de vida s'estenen per la totalitat del territori fins arribar a llocs que tradicionalment havien estat al marge de les dinàmiques metropolitanas, de manera que configuren un nou espai urbà descentralitzat, discontinu, estès al llarg de les vies de comunicació, i organitzat en xarxes de centres i sistemes urbans amb dimensions variables segons la funció o el temps (Dematteis, 1998; Monclús, 1998; Nel-lo, 1998; Muñoz, 2000; Miralles, 2002; Capel, 2003; Secchi, 2003; Ascher, 2004; Font, 2004a; Nel-lo i Muñoz, 2004). Aquests processos de dispersió de tipus metropolitana en els darrers estatges, tant per les dimensions com per les modalitats, s'han considerat «una nova metropolitanaització del territori» (Indovina, 2004, p. 24). Hi han contribuït la descentralització i la desconcentració de les activitats productives, les migracions residencials lligades a les dinàmiques del mercat de l'habitatge, i especialment al diferencial de preus existent entre unes àrees i les altres, i l'augment de les mobilitats quotidianes —l'obligada, molt relacionada amb les dinàmiques del mercat laboral, però també la no obligada i lligada a l'oci—, que cada cop s'estenen cap a llocs més allunyats.

L'extensió de les dinàmiques i els estils de vida urbans ha comportat, també, l'aparició de processos d'urbanització endògens en àmbits tradicionalment considerats rurals, la qual cosa ha donat lloc a un increment i a una relocalització de la població, que duu a l'abandó dels centres urbans i a l'assentament en les perifèries dels nuclis, en les noves àrees urbanes que s'hi constitueixen. Hi tenen un paper essencial les dinàmiques del mercat de l'habitatge i l'augment de les mobilitats, per la qual cosa, salvant les distàncies⁶, aquests processos es poden associar al model de la ciutat difusa definit per Indovina (1990, 1998). Tot i que també hi contribueixen aspectes com una percepció positiva del món rural, real o percebuda, que es pot relacionar amb valors com ara l'ecologisme o la sostenibilitat, la reivindicació del món local i de les tradicions, l'increment dels serveis i les infraestructures en aquestes àrees o la implantació d'activitats no agrícoles gràcies a les noves tecnologies (Romero i Farinós, 2004). Aquests processos, en el seu conjunt, han contribuït a la reestructuració socioeconòmica i a una autèntica revifalla de la població en aquests territoris (Kayser, 1990, 1993). Aquestes tendències transformen les nocions el terme *rural* (Frouws, 1998; Mathieu, 1998; Perrier-Cornet i Hervieu, 2002), i fins i tot alguns autors arriben a qüestionar-se la validesa del concepte per referir-se a molts d'aquests espais.

6. S'ha de tenir en compte que, quan s'utilitza el terme *città diffusa*, s'està fent referència a un model territorial molt concret, el de la regió italiana del Vèneto. La principal diferència és que, mentre que en aquell cas la constitució de la nova urbanització es realitza sovint en base a actuacions individuals, aquí els creixements són realitzats, en la majoria dels casos, en base al planejament urbanístic municipal.

Tot això va acompanyat d'un canvi en els models de producció residencial, amb la proliferació de tipologies de baixa densitat (Muñoz, 2004) en els nous paisatges residencials, que són repetits arreu i que signifiquen una ruptura amb els tipus urbans tradicionals. L'augment de la mobilitat residencial, a la recerca de les millors condicions de l'habitatge, i en conseqüència de les mobilitats quotidianes, ha començat a ser comú en tot el territori, com es pot veure en el cas de Catalunya, on ja no es dona només a la Regió Metropolitana de Barcelona (Nel·lo, 2001; Durà, 2003; Font, 2004b), sinó també en altres llocs, com ara la regió de Lleida (Ganau, 1998, 2001) o la regió de Girona (Castañer i altres, 1998) i les seves comarques limítrofes (Solana, 2002).

Al mateix temps, arran del progressiu canvi de model turístic, els espais que hi estan consolidats en el litoral mediterrani es veuen sotmesos a noves dinàmiques (Vera i Marchena, 1996; Donaire i altres, 1997; Anton, 1998; Salvà, 1998; Vera, 2000; Anton, 2004; López Olivares i altres, 2005), entre les quals es troba un cert canvi en les funcions, amb una creixent vocació residencial i una renovada pressió immobiliària i urbanística, que condueixen a allò que alguns autors han anomenat «residencialisme» (Fraguell, 2004; Donaire, 2005).

Així, els processos de dispersió metropolitana s'estenen cada cop més pel territori i s'encavalquen amb les dinàmiques pròpies d'altres àmbits, com ara els creixements endògens dels espais rurals o els processos de transformació dels espais turístics. Es produeix, així, un augment de la complexitat del territori, amb la constitució de situacions diverses segons la conjunció d'aquest seguit de processos. Uns processos que, en molts llocs, estan contribuint a l'augment de la pressió de la urbanització i a l'aparició de noves formes urbanes i nous tipus d'assentaments.

La plana de l'Alt Empordà: de la dicotomia entre litoral turístic i interior agrícola al complex metropolità, turístic i endogen

Durant la dècada de 1950, la plana de l'Alt Empordà es caracteritzava per una rica agricultura cerealista i una demografia bastant estable. Als extrems del golf de Roses, en canvi, el declivi de la navegació o la crisi de la vinya havien conduït a un cert estancament i a un èxode creixent a la ciutat (Compte, 1963-1964; Barbaza, 1988). Sobre aquesta estructura territorial es va produir, a finals de la dècada, l'eclosió del turisme de masses, que va originar un gran consum del territori. Amb la creixent arribada de visitants, es va anar organitzant la infraestructura d'allotjament, primerament molt basada en l'oferta hotelera i després, en el càmping i la segona residència (Cals, 1982; Barbaza, 1988). Davant d'això, les autoritats franquistes van permetre el màxim creixement a curt termini. Els plans urbanístics van ser vulnerats pels plans parcials d'iniciativa privada i la planificació, més que ordenar el creixement, va servir per legalitzar la realitat urbanística *a posteriori* (Cals, 1982). Amb el temps, el turisme internacional va anar donant pas a les segones residències dels catalans, amb la qual cosa es va configurar un model econòmic fonamentat en els serveis i la cons-

trucció (Cals, 1987; Nogué, 2000). En definitiva, el turisme va transformar les activitats i els estils de vida i va comportar tant «l'expansió i la transformació de l'hàbitat» com «la degradació dels més bells paisatges de la costa» (Barbaza, 1988, vol. II, p. 415). Aquestes transformacions, però, no es van produir als municipis del rerepaís, que van seguir lligats a l'activitat agrícola i, en tot cas, van experimentar un tipus «alternatiu» de turisme, basat en la rehabilitació dels habitatges (Fraguell, 1994; Donaire i altres, 1997).

Als anys vuitanta, els esforços dels ajuntaments democràtics (Nogué, 2005; Pié, 2005) no van aconseguir redreçar prou la situació, i el ritme de consum del territori es va mantenir (Vicente i Gutiérrez, 2004; Nogué, 2005; Pié, 2005). L'oferta turística es va decantar, encara més, cap a la segona residència (Donaire, 2005; Oliver, 2005) i es va produir un cert avenç de la urbanització cap a la segona línia. No obstant això, a principis de la dècada de 1990, el model turístic de masses començà a mostrar símptomes de saturació, que posaven en qüestió el turisme fordista, massiu i estandarditzat. Les noves formes es van caracteritzar, *a priori*, per la recerca de la singularitat i la qualitat, i per un respecte més gran pel paisatge i el patrimoni (Donaire i altres, 1997; Llundés, 2002). Coincidint amb això, l'Alt Empordà va canviar les tendències demogràfiques, augmentant la mobilitat interna, relacionada amb l'evolució del mercat laboral i els preus de l'habitatge (Nogué, 2000; Pavón, 2002; Vicente i Gutiérrez, 2004). Al mateix temps, es va produir la creixent presència de poblacions flotants d'origen estranger i un assentament més o menys estable: jubilats immigrants des del nord d'Europa, que van fixar la residència a la comarca pel clima o pels avantatges fiscals, i fluxos migratoris procedents de països subdesenvolupats, que trobaven feina en l'agricultura, el turisme i la construcció (Nogué, 2000; Fraguell, 2004). Totes aquestes dinàmiques van contribuir a estendre la urbanització i a canviar les funcions dels espais turístics, amb processos de conversió de les segones residències en primeres residències (Fraguell, 2004; Donaire, 2005).

En aquest context s'emmarca la nova etapa de febre constructiva iniciada a mitjan anys noranta (Vicente i Gutiérrez, 2004) i relacionada amb el creixement de les segones residències, però també amb les dinàmiques generals comunes a Catalunya i la resta de l'Estat (Cals, 2005; Nogué, 2005; Oliver, 2005), ja que, com indica Pié (2005, p. 66), el mercat immobiliari d'aquestes àrees funciona segons unes lògiques «cada cop més semblants a les de les àrees metropolitanes». L'augment de la pressió ha fet témer el definitiu salt de la urbanització cap a la segona línia de costa. Però, mentre que segons uns autors es produeix una clara extensió de les segones residències (Oliver, 2005), segons uns altres, com Vicente i Gutiérrez (2004, p. 25), l'extensió de la urbanització es produeix «influida tant per la segona residència com [...] per l'estructuració d'una incipient urbanització difusa».

Tipologia dels assentaments a la plana de l'Alt Empordà i caràcter dels processos de transformació actuals

Una vegada esbossat el marc compost per la literatura, cal presentar alguns dels resultats obtinguts al llarg de l'anàlisi empírica. Primerament s'aborda l'aplicació de la tipologia dels assentaments a l'àrea estudiada i, a continuació, s'examinen les dinàmiques que actualment actuen sobre els diferents tipus d'assentaments.

Diversitat d'assentaments a la plana de l'Alt Empordà en funció de les formes d'urbanització

Dins de la superfície urbanitzada (figura 2), són els assentaments que tenen l'origen en el turisme aquells que adquireixen una extensió més gran: les urbanitzacions turístiques i els càmpings hi ocupen 1.553,6 ha (el 71% de la superfície urbanitzada) (figura 3). Per contra, els assentaments de tipus tradicional només ocupen 338,8 ha (el 15%). El 14% restant es reparteix entre les zones industrials, comercials o d'equipaments, amb 203,6 ha (el 9%), i els creixements urbans en formes de baixa densitat que s'han detectat en els límits dels nuclis preexistents, 114,5 ha (un 5%), que, malgrat la seva implantació encara moderada, resulten molt significatius perquè impliquen un canvi radical en la manera com creixen els pobles. Aquesta distribució dels assentaments reflecteix la situació de l'any 1997.

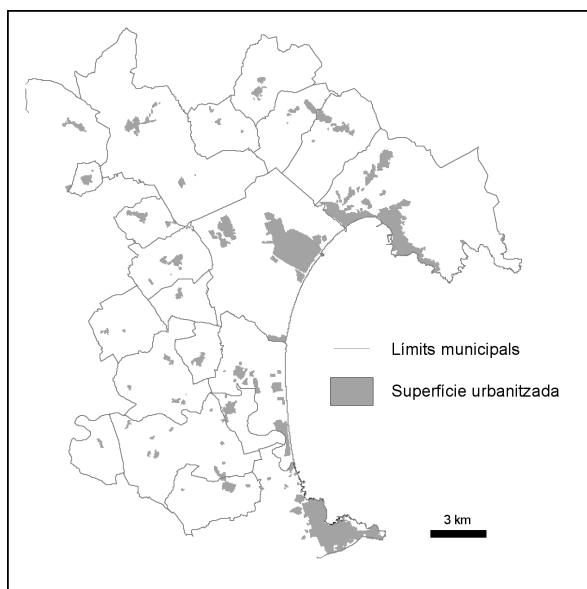
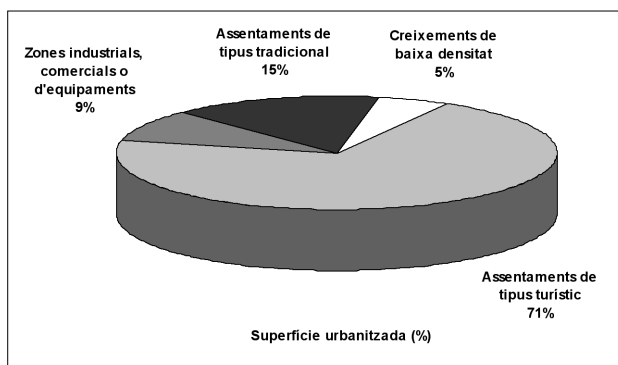

Figura 2. Superfície urbanitzada (1997). Font: elaboració pròpia.

Figura 3. Superfície urbanitzada segons el tipus d'assentament, 1997 (%). Font: elaboració pròpia a partir del SIG.

Els municipis amb un percentatge més elevat de superfície ocupada per nous tipus d'assentaments són els quatre de la costa: Castelló d'Empúries (95%), l'Escala (94%), Roses (89%) i Sant Pere Pescador (88%). Per sota hi hauria alguns municipis de la segona línia, com ara Pau (80%), Palau-saverdera (77%), Fortià (61%), Viladamat (56%) i Ventalló (54%), i altres municipis més interiors, com ara Vila-sacra (62%) i Peralada (60%). Aquests municipis es caracteritzen per haver experimentat —des de mitjan segle XX— una ruptura en el model urbà que generalment ha anat acompanyada d'una extensió de la urbanització, ja sigui per la implantació del turisme i la segona residència, ja sigui relacionada amb altres dinàmiques, com en el cas dels creixements residencials de baixa densitat o els creixements industrials.

Els municipis on predominen els assentaments de tipus tradicional representen l'altra cara de la moneda. Els que tenen un percentatge més elevat de superfície ocupada per ells són Riumors (100%), Vilamacolum (92%), Sant Mori (90%), Siurana (82%), Vilabertran (80%) i Pedret i Marçà (65%). Aquests són els municipis on no s'ha arribat a produir una ruptura amb el model preexistent ni un creixement urbà significatiu. En una situació intermèdia es trobarien municipis com ara Cabanes (64%), l'Armentera (63%), Torroella de Fluvià (62%) i Vilajuïga (51%), on, tot i que s'han produït transformacions de certa entitat (de caràcter turístic, residencial o industrial), aquestes no ocupen encara més del 50% de la superfície urbanitzada.

En resum, la plana de l'Alt Empordà disposa d'una extensa massa urbanitzada formada majoritàriament per assentaments lligats al turisme amb origen als anys seixanta i setanta, mentre que els assentaments de tipus tradicional mantenen una extensió molt més moderada. No obstant això, actualment, tant els uns com els altres, es troben sotmesos a complexos processos de transformació i redefinició, que, en alguns casos, desemboquen en l'aparició de noves formes urbanes, que signifiquen la ruptura d'aquest model.

Les urbanitzacions turístiques: de turisme a residencialisme

La major part dels assentaments de tipus turístic corresponen a urbanitzacions. Fins a onze municipis de l'àmbit en tenen alguna. En primer lloc, hi ha els quatre de la costa: Castelló d'Empúries (423,2 ha), amb Empuriabrava, aixecada a l'estil de les marines nord-americanes; l'Escala (421 ha) i Roses (411,6 ha), amb extenses masses urbanitzades que s'enfilen pel Montgrí i el cap de Creus; i Sant Pere Pescador (25,6 ha), amb una extensió menor perquè s'hauria centrat en els càmpings. Els segueixen alguns municipis de segona línia, com ara Palau-saverdera (33,1 ha), Pau (19,5 ha), Ventalló (12,9 ha), Fortià (7,2 ha), Torroella de Fluvià (6 ha) i Viladamat (3,8 ha), amb la implantació d'urbanitzacions d'extensió diferent. Finalment, el municipi de Peralada (11,4 ha), situat més a l'interior, ha desenvolupat una urbanització lligada a un golf. Els municipis més condicionats per aquest tipus de desenvolupament urbànic són de primera línia, l'Escala (84%), Roses (76%) i Castelló d'Empúries (69%), i alguns dels de segona línia, com ara Pau (73%), Palau-saverdera (59%) i Ventalló (43%).

Aquestes àrees estan sotmeses avui a unes dinàmiques de transformació que anirien en la línia d'un menor pes del turisme i d'un paper cada vegada més preponderant de l'anomenat *residencialisme*, amb la conversió de les segones residències en primeres residències.

Per una banda, aquesta conversió respon a una tendència ja assenyalada per Fraguell (1994) pel municipi de Roses, com és la fixació de la residència definitiva per part dels propietaris, arribada l'edat de la jubilació, i que s'ha generalitzat en totes les urbanitzacions del litoral. Però el que comportaria una novetat seria la realització d'urbanitzacions en la segona línia de costa, amb característiques pròpies de les urbanitzacions de primera línia, però on una part important dels habitatges són principals; uns habitatges que es realitzen expressament per a un públic molt determinat: jubilats del nord d'Europa que arriben a la comarca amb la intenció de realitzar-hi estades de llarga durada, en el marc d'uns moviments migratoris relacionats amb l'esbarjo i el descans. En aquest sentit, esdevé arquetípic la urbanització denominada Parc Residencial Catalunya (Torroella de Fluvià), realitzada per una promotora alemanya, on han fixat la residència molts jubilats d'aquell país. Entre 1991 i 2001, el municipi va passar de 95 a 148 habitatges principals. Tot i que són de primera residència, les característiques físiques, tant del conjunt com de les edificacions, deixen clara la diferència amb els creixements residencials de caràcter més endogen, ja que s'hi repeteixen els tipus edificatoris implantats en les urbanitzacions de primera línia. Una altra característica és que, sovint, són àmbits amb un control de l'espai i una restricció d'accés més enllà dels seus propietaris. Aspecte que contribueix a refermar la idea que són creixements realitzats totalment al marge de l'estructura urbana preexistent.

D'altra banda, les urbanitzacions turístiques estarien absorbint part de la demanda d'habitatge de la pròpia població autòctona, sobretot d'aquella vinculada al que és unifamiliar, que no troba el tipus d'habitatge que busca al preu

que pot pagar o bé en les parts més centrals del propi municipi o bé en altres municipis més grans, i que ha contribuït als recents creixements demogràfics de poblacions com ara Castelló d'Empúries o Roses. De la mateixa manera, aquelles zones de menys qualitat urbanística i edificatòria, com ara les zones on predominen els blocs d'apartaments de dimensions reduïdes, actualment són llocs d'assentament de població immigrada d'origen extracomunitari, que hi troba les condicions (lloguers a preus més ajustats) que no troba en altres zones més qualificades urbanísticament. Seria el cas de Santa Margarida (Roses) o el sector Muga d'Empuriabrava, on s'han detectat greus situacions de sobreocupació, amb apartaments de només 50 m² on viuen fins a dotze persones.

Aquests processos de «colonització» es poden comprovar a partir dels nomenclàtors de l'Institut Nacional d'Estadística (INE). Si se n'analitzen les xifres de població de les urbanitzacions, es pot observar com s'han anat ocupant, especialment en els darrers anys⁷. En l'últim nomenclàtor (any 2001), en aquestes urbanitzacions de Roses, l'Escala, Castelló d'Empúries, Sant Pere Pescador, Palau-saverdera i Pau, hi ha 8.668 habitants, el 25% de la població de l'àrea estudiada. Resulta paradigmàtic el cas d'Empuriabrava, on hi ha 3.716 habitants, el 63% del seu municipi (Castelló d'Empúries), i que entre els anys 1991 i 2001 hauria triplicat la població, en bona part gràcies a l'assentament de ciutadans estrangers. A les urbanitzacions del municipi de Roses, per la seva banda, hi ha 4.376 habitants (el 34% del total del municipi), la resta de municipis amb urbanitzacions hi tenen entre el 22% i el 9% de la població. En trobem algunes que segueixen la mateixa tendència que Empuriabrava, i una part considerable dels habitatges corresponen a immigrants del nord d'Europa. Castelló d'Empúries és el municipi amb més població estrangera (28%), tot i que els ciutadans de la UE hi representen el 14%. La resta de municipis amb urbanitzacions també presenten percentatges significatius de població de la UE: Pau (20%), Palau-saverdera (12%), Sant Pere Pescador (5%) i Roses (5%). Malgrat que no apareix al nomenclàtor, succeiria el mateix amb la urbanització de Torroella de Fluvià abans esmentada, municipi on hi ha un 12% de població d'aquests països.

Els assentaments de tipus tradicional: augment de les poblacions flotants i dels fluxos de mobilitat

Aquests tipus d'assentaments inclou els nuclis històrics i les seves extensions realitzades dintre dels paràmetres urbans tradicionals. Els municipis que tenen un percentatge més elevat d'aquests assentaments són Riumors (100%), Vilamacolum (92%), Sant Mori (90%), Siurana (82%), Vilabertran (80%), Pedret i Marçà (65%), Cabanes (64%) i Torroella de Fluvià (62%). Fins fa poc, es distingien pel marcat caràcter rural i per ser poc poblats, però cada vegada més

7. Tot i que existeix la possibilitat que part d'aquesta població correspongui als anomenats «empadronaments ficticis», és a dir, persones que declaren com la seva residència habitual la que, de fet, és la segona residència, sovint per motius fiscals.

es caracteritzen per l'elevada mobilitat quotidiana, amb fluxos diaris a la capital comarcal i els municipis de la costa. Presenten percentatges d'autocontençió laboral inferiors al 50% (segons dades del 2001), excepte els de Torroella de Fluvià (77%) i Vilamacolum (54%), segurament els dos municipis més agraris de l'àrea. Tot i que la major part del terreny és agrari, els camps són treballats per molt pocs efectius, mentre que la majoria de la població s'ocupa en altres sectors i marxa cada dia a treballar a uns altres municipis on hi ha una presència més elevada de la indústria o els serveis. La recent evolució de la població activa agrària il·lustra la ràpida pèrdua de pes de les activitats agrícoles en aquests municipis: mentre que, l'any 1996, la majoria presentaven valors d'entre el 20% i el 40%, el 2001 ja només assolien entre el 10% i el 30%. Així, l'elevada mobilitat permet, combinada amb altres factors, un cert canvi en la tendència demogràfica i el manteniment d'un paisatge aparentment agrícola, mitjançant l'agricultura a temps parcial o l'arrendament de les terres a alguns i potents empresaris agrícoles. El ràpid descens d'actius agraris fa que les zones perimetrals d'aquests nuclis, que s'havien conformat seguint els accessos a la població i que es caracteritzaven per l'alternança de construccions i espais buits, així com de residències i edificis destinats a usos agrícoles, van quedant en desús i es van degradant progressivament. Es dona lloc, així, a un paisatge urbà abandonat, d'aspecte deixat i cada cop més desendregat, que a la llarga pot ser objecte d'operacions de reordenament i substitució per nous creixements residencials.

Un altre aspecte que cal destacar-ne és el progressiu augment de poblacions flotants d'índole diferent i de caràcter més o menys estable. Darrerament, aquests municipis han experimentat un fre en els decreixements i fins i tot augments de població que es fonamenten en els corrents migratoris d'abast internacional. El creixement de la població⁸ durant els quinquennis de 1991-1996 i 1996-2001 fou de l'1% en el primer i del 4% en el segon, en el qual alguns municipis, com Pedret i Marzà, arribaren a valors del 27%. En conjunt, els estrangers representen el 9% de la població, el 3% del qual prové de països la UE i el 6%, d'altres continents, sobretot africans. Els municipis amb una presència més elevada d'aquest segon grup són Vilamacolum (11%), Torroella de Fluvià (10%) i Pedret i Marzà (8%). Aquesta població, això no obstant, fins ara ha estat absorbida pel parc d'habitatges existent, ja que s'allotja de forma improvisada —malauradament no sempre en les condicions més adequades— en habitatges en desús i altres construccions, sense que s'hagin generat augments urbans.

D'altra banda, es produeix la creixent conversió dels habitatges en segones residències, sobretot en aquells pobles més petits, on el despoblament n'hauria alliberat molts que són adquirits per forans per ser rehabilitats com a segona residència. S'instaura, així, la presència d'una població de caràcter flotant que

8. Els creixements expressats en forma de percentatge corresponen a la taxa de creixement acumulatiu.

fa molt diferent la utilització del teixit urbà entre setmana, quan els pobles apareixen pràcticament tancats, o els caps de setmana, quan s'omplen d'activitat. Alguns autors (Donaire i altres, 1997) s'hi refereixen com a pobles «pessebre», molt ordenats i arreglats físicament, però desproveïts d'activitat i vida comunitària. El cas més clar és el de Sant Mori, molt poc poblat i amb una mínima superfície urbanitzada, on el 46% dels habitatges són secundaris (any 2001). No solament s'hi rehabiliten els edificis, sinó que els nous es fan seguint els paràmetres arquitectònics i estètics tradicionals.

Finalment, hi ha aquells municipis on els assentaments de tipus tradicional tenen un nombre més elevat d'hectàrees, tot i que no representen un alt percentatge de superfície urbanitzada: Roses (61,5 ha), Castelló d'Empúries (30,3 ha), l'Escala (29,3 ha), Peralada (22,5 ha), l'Armentera (20,8 ha), Sant Pere Pescador (16,7 ha), Cabanes (15,4 ha) i Vilabertran (14,9 ha). Alguns d'aquests nuclis experimenten actuacions de reforma interior i millora de l'espai públic: implantació d'àrees per a vianants, substitució de l'asfaltat per llambordes o renovació del mobiliari urbà; unes mesures que intenten incidir en la millora del paisatge urbà, ja que, sovint, es troben sotmeses a greus problemes d'abandonament i degradació. Amb l'actuació sobre l'espai públic, s'intenta incidir en el privat, i animar els propietaris a rehabilitar els immobles. Però, al mateix temps, les reformes responen a la intenció de contribuir a valoritzar turísticament els recursos històrics, arquitectònics, culturals o etnològics. Recursos recentment recuperats i promoguts, com ara l'antiga ciutadella de Roses o la rehabilitada farinera de Castelló d'Empúries, que s'uneixen a uns altres de més coneguts, com ara l'església gòtica de Santa Maria de Castelló o les ruïnes d'Empúries. La posada en valor d'aquests recursos s'emmarca en l'estratègia dels municipis de buscar alternatives al model de sol i platja. Així mateix, es combina amb l'organització d'esdeveniments d'índole diversa, com ara el festival Terra de Trobadors (Castelló d'Empúries), la Festa de la Sal i el Triumvirat Mediterrani (tots dos a l'Escala) o les jornades gastronòmiques que se celebren en molts llocs. L'increment d'aquestes formes «alternatives» de turisme, que fa més freqüent la presència de turistes en alguns nuclis de segona línia de costa o de tercera línia de costa, es pot constatar amb l'evolució de l'afluència de públic als recursos monumentals i artístics principals de l'àrea i la seva rodalia⁹, que, en el període 1993-2003, pràcticament haurien duplicat la xifra de visitants, segons dades de la Direcció General de Turisme de la Generalitat. Pel que fa a aquestes actuacions de millora de l'espai públic, que no són exemptes d'una certa dosi de tematització de l'espai urbà, esdevé paradigmàtic el cas de la vila de Castelló.

9. El triangle dalinià —format pel teatre museu Dalí de Figueres, la casa museu Dalí de Portlligat (Cadaqués) i el castell museu Gala-Dalí de Púbol (Baix Empordà)—, el museu de l'Empordà (Figueres), les ruïnes d'Empúries, el monestir de Sant Pere de Rodes, la canònica de Santa Maria de Vilabertran, la farinera de Castelló d'Empúries o el museu-castell de Peralada.

Els creixements de baixa densitat: un canvi en la manera de créixer dels pobles

Tot i que assoleixen una extensió encara moderada, resulten especialment significatives les noves trames residencials en el límit dels nuclis urbans preexistents, que representen una ruptura amb el model urbà tradicional. Són teixits caracteritzats pel traçat planificat, pel caràcter extensiu i per la baixa densitat, ocupats bàsicament per usos residencials i tipologies d'habitatge unifamiliar (aïllat o en filera). Tot i que s'hi poden trobar segones residències, sobretot en aquells municipis més propers a la costa, sovint es tracta d'habitatges construïts per viure-hi, i l'elecció dels que allí s'hi instal·len es pot relacionar, en general, amb la recerca d'unes millors condicions de l'habitatge a uns preus comparativament més ajustats i amb el fort augment de les mobilitats quotidianes; aspectes, aquests, que són crucials, tant en els processos urbanístics endògens de les àrees rurals com en les dinàmiques metropolitanes.

Els municipis on els creixements de baixa densitat assoleixen una superfície més elevada són Castelló d'Empúries (26,6 ha), Roses (13,8 ha), Peralada (13,4 ha), l'Armentera (10,4 ha), Vilajuïga (9,9 ha), Sant Pere Pescador (9,8 ha), Viladamat (7,8 ha), Fortià (6,7 ha), Palau-saverdera (6 ha) i Vila-sacra (3,8 ha). Es tracta de municipis que s'han distingit, en general, per una evolució demogràfica ascendent en els darrers vint anys. Deixant de banda Roses i Castelló d'Empúries —amb una forta implantació de la urbanització turística i, per tant, sotmesos també a unes altres dinàmiques—, el conjunt d'aquests municipis, que en cap cas arriben als 1.500 habitants, han experimentat un creixement de població del 5% durant el període de 1981 a 2001 i del 8% durant el període de 1996 a 2001. Els municipis on aquests creixements assoleixen percentatges més alts són Vilajuïga (39%), l'Armentera (32%), Viladamat (26%), Peralada (24%) i Fortià (24%). A continuació, presentem diversos estudis de cas, ja que s'hi poden trobar situacions ben diferents, que es poden exemplificar en tres municipis concrets:

- a) *Viladamat*. És tracta d'un municipi que esdevé poc poblat (385 hab. l'any 2001), amb una evolució de la població bastant estable. Això no obstant, tot i que la població s'hi manté, els habitatges hi augmenten i s'hi produeix el desenvolupament d'aquestes noves àrees de baixa densitat. Tot i la poca presència d'urbanitzacions lligades al turisme, disposa d'un bon nombre de segones residències (el 25%, segons el cens de 2001). No obstant això, bona part dels habitatges que es construeixen en aquestes noves àrees urbanes no ho són. Com que molts dels immobles del nucli històric són propietat de gent forana que els ha rehabilitat i que els usa com a segona residència, la població autòctona (els grups joves en edat d'emancipar-se) o bé prefeix aixecar nous habitatges als afores —en lloc d'emprendre la rehabilitació de les cases antigues que resulta molt més costosa i sovint no aporta les «comoditats» d'una casa de nova construcció— o bé s'hi veu forçada per l'alt preu, tant de les obres de rehabilitació com dels propis immobles, ja que la forta demanda d'aquest tipus de construccions tradicionals n'enca-

reix el valor. El municipi disposa d'edificacions de gran valor arquitectònic, que fins i tot es promocionen com a recurs turístic.

- b) *Vilajuïga*. Hauria experimentat un creixement espectacular de població (del 64%) al llarg de la dècada de 1990, que hauria anat acompanyat de l'aparició d'unes àrees de baixa densitat a continuació dels seus dos nuclis urbans. Primerament, el creixement s'hauria basat en la component migratòria —amb saldos migratoris de 278 persones entre 1991 i 1996 i de 101 entre 1996 i 2001— i, posteriorment, en la component natural, en augmentar els naixements per l'arribada de parelles joves —63 naixements entre 1996 i 2001, amb una taxa de natalitat del 14‰—. La immigració procediria de municipis propers (Figueres, Roses o Llançà) i estaria formada per persones ocupades en el sector serveis —el 68% de la població hi treballa (any 2001)—, amb la qual cosa el municipi va passar a mostrar un baix índex d'autocontenció laboral —del 26% (segons dades del 2001)—, ja que la major part de la nova població treballa fora i fixa allí la seva residència a causa dels preus més baixos del sòl i els habitatges.
- c) *Sant Pere Pescador*. Tot i que, amb solament un 7%, no apareix entre els més transformats per aquests creixements, perquè es tracta d'un dels municipis més turístics, si es deixen de costat els càmpings —que són al marge de la resta de l'estructura urbana, tant morfològicament com funcionalment—, la xifra augmenta fins al 16%, i si se'n resta la superfície de les urbanitzacions turístiques, la proporció augmenta fins al 28%. Es tracta d'un municipi on l'agricultura encara és relativament important, amb uns cultius de tipus intensiu i un grup fort de propietaris agrícoles, que, en els darrers anys, ha experimentat un creixement de població considerable —del 35% entre 1981 i 2001—, basat en la component migratòria i sobretot en l'arribada d'estrangers d'origen extracomunitari —el 12% de la població (cens del 2001)— que treballen de jornalers als camps de fruiters de regadiu. Aquesta població s'ha anat instal·lant en la part més central del nucli urbà, en les cases velles en règim de lloguer. En canvi, la població autòctona tendeix a deixar el nucli històric i prefereix situar la seva residència en habitatges de nova construcció, que estan instal·lats en noves àrees de baixa densitat.

El paisatge urbà que resulta de la constitució d'aquestes àrees és un paisatge estandarditzat, uniformitzat i indiferenciat, repetit arreu independentment de factors com les formes tradicionals, la grandària dels pobles o l'activitat econòmica predominant, que reflecteix les dinàmiques que s'han pogut observar en altres contextos territorials, com ara la RMB, la regió de Lleida o la regió de Girona, i que són una mostra més dels processos de tematització i banalització del paisatge urbà que han estat àmpliament tractats per Muñoz (2004). Aquestes noves àrees de baixa densitat, seguint Muñoz (2003), es poden caracteritzar per la repetició seqüenciada d'elements com les teulades a dos aigües o a quatre aigües, els porxos d'accés, la forma de les façanes i la presència d'elements com ara el garatge i el jardí amb barbacoa, de vegades amb piscina, una

cistella de bàsquet, figures decoratives, com ara els típics nans de jardí, etc. Amb la diferència que aquests creixements residencials de baixa densitat s'han constituït fins ara, sobretot, en base a habitatges unifamiliars aïllats, no com succeeix en altres llocs, on hi ha una proporció més alta d'unifamiliars en filera. Això es pot deure al fet que, tal com han demostrat els treballs de Muñoz (2004), els que estan en filera se solen situar als municipis més grans i poblats. Aquí, en canvi, la disponibilitat més elevada d'espai per urbanitzar i el preu més baix del sòl han facilitat la implantació dels habitatges aïllats. Això no obstant, actualment hi proliferen els que estan en filera, com ho demostren les darreres promocions realitzades a Sant Pere Pescador, Castelló d'Empúries, Palau-saverdera, Peralada o Vilajuïga; una circumstància que encara reforça més la idea que actualment s'està produint un canvi en el model d'urbanització i en el paisatge urbà resultant.

Conclusions: el model d'assentament a la plana de l'Alt Empordà, un model en transició

L'anàlisi dels resultats obtinguts amb l'aplicació de la tipologia dels assentaments i l'estudi posterior dels processos que es despleguen sobre aquests ens ha facilitat mostrar la complexitat dels canvis que tenen lloc en aquests moments a la plana de l'Alt Empordà. L'estudi més aprofundit d'uns casos concrets ha permès il·lustrar-ho amb més claredat.

Així, s'ha vist com són els assentaments lligats al turisme (urbanitzacions i càmpings) els que adquireixen una extensió més gran (el 75%). La resta de la superfície urbanitzada comprèn: els assentaments de tipus tradicional, que tenen una implantació molt més moderada (el 15%); els creixements residencials de baixa densitat, que, tot i la seva implantació encara reduïda (el 5%), estarien comportant una ruptura amb els paràmetres urbans preexistents, i, finalment, les implantacions industrials, comercials i d'equipaments (el 9%). Aquest model d'assentament, això no obstant, es troba avui subjecte a transformacions de certa entitat, que el fan constituir-se com un model en transició.

Per una banda, els assentaments d'origen turístic, actualment estan sotmesos a un procés de transformació que els fa assolir una creixent vocació residencial, sense que això signifiqui que hagin desaparegut les tradicionals formes de turisme de sol i platja. Aquesta transformació respon a processos tan diversos com ara la fixació de la residència definitiva per part dels propietaris de les segones residències —sobretot jubilats del nord d'Europa— (Empuriabrava, urbanitzacions de Palau-saverdera i Pau...), l'absorció de part de la demanda d'habitatge de la pròpia població autòctona (urbanitzacions de Roses i l'Escala) o l'assentament de població immigrada des de països subdesenvolupats, que troba lloguers més assequibles en les zones d'alts blocs d'apartaments de dimensions reduïdes (per exemple, el sector Muga a Empuriabrava).

Per altra banda, els assentaments de tipus tradicional estarien experimentant processos en bona part nous, que produeixen variacions en la utilització del

teixit urbà en funció de l'època de l'any, del dia de la setmana o fins i tot de l'hora del dia, com ara: la rehabilitació dels immobles per a segona residència (Sant Mori n'és un cas paradigmàtic); les actuacions de millora de l'espai públic, que contribueixen a posar en valor els recursos arquitectònics o culturals —per satisfer les formes «alternatives» de turisme— i a augmentar la presència de turistes (Castelló d'Empúries, Peralada...); els corrents migratoris d'altres continents, que fan que es doni la presència, més o menys estable, d'una població que és absorbida pel parc d'habitatges existent (Vilamacolum, Torroella de Fluvià...); finalment, la creixent mobilitat de caràcter laboral (Riumors, Sant Mori, Siurana, Vilabertran, Pedret i Marzà, Cabanes...), que, juntament amb altres factors, contribueix al manteniment de la població i d'un paisatge aparentment agrari en un àmbit on la major part dels actius ja no es dedica a l'agricultura.

Alguns d'aquests processos faciliten l'aparició de noves formes urbanes que signifiquen una ruptura amb el model urbà anterior. És el cas de les darreres urbanitzacions situades a segona línia, que comporten noves fórmules com ara les urbanitzacions lligades a camps de golf (Peralada) o les urbanitzacions d'habitatges principals de jubilats estrangers (Torroella de Fluvià), on s'estarien imposant patrons fins ara no presents en aquestes àrees, com ara la repetició dels models edificatoris de les urbanitzacions de primera línia o el control de l'accés públic, limitant-lo únicament als propietaris. També és el cas de les noves extensions residencials de baixa densitat que es poden relacionar amb processos ben diferenciats, com ara l'abandonament d'un centre degradat que és ocupat per treballadors immigrants d'altres continents (Sant Pere Pescador), l'abandonament d'un centre que es rehabilita i es transforma per a segona residència (Viladamat) o l'arribada de contingents de població jove de municipis propers (Vilajuïga). En tots aquests processos, hi tenen un paper especialment preponderant les dinàmiques del mercat de l'habitatge, que obliguen la població a mobilitzar-se en la recerca d'unes condicions al millor preu possible, ja sigui en el mateix municipi o en un altre de proper, i l'augment de les mobilitats que possibilita la relocalització de la població, amb la qual cosa l'ús del territori s'amplia i es fa més complex. A més a més, tots tenen el resultat comú de la constitució d'un paisatge estandarditzat, uniformitzat, indiferenciat i repetit, que reflecteix les dinàmiques presents en altres contextos territorials.

A la plana de l'Alt Empordà, hi trobem, doncs, una dinàmica d'urbanització que podem considerar nova a Catalunya, que es caracteritza per la interacció de les tendències de dispersió de caràcter general metropolitana, de les dinàmiques de transformació del turisme i les de caràcter més local (endogen), que es poden associar als canvis en les pautes residencials de la població i que desemboquen en la transformació dels assentaments d'origen tradicional i dels assentaments turístics, però també en l'aparició de noves formes urbanes, com ara les noves urbanitzacions de segona línia o els recents creixements de baixa densitat situats al límit dels nuclis urbans preexistents. És produeix, així, un augment de la complexitat d'aquests espais i la ruptura del model territorial

que abans era tan clar i que diferenciava entre una costa àmpliament urbanitzada i un rerepaís rural i agrari. Caldrà veure, ara, com es produeix la interacció d'aquests processos d'índole diversa, que determinarà la configuració del nou model urbanístic i territorial.

Referències bibliogràfiques

- ANTON, S. (1998). «La urbanització turística. De la conquesta del viatge a la reestructuració de la ciutat turística». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 32, p. 17-43.
- ASCHER, F. (2004). «Ciutats de totes les mobilitats». A: FONT, A. (ed.). *L'explosió de la ciutat*. Barcelona: COAC, p. 325-363.
- ANTÓN, S. (2004). «Demanda turística i protecció del litoral: un horitzó possible». *Papers de la Regió Metropolitana de Barcelona*, 41, p. 69-84.
- BARBAZA, Y. (1988). *El paisatge humà de la Costa Brava*. Barcelona: Edicions 62 (2 vol.) (edició original en francès, 1966).
- BRETÓN, F.; ROMAGOSA, F. (2002). «L'evolució dels principals usos del sòl (1957-1994) a través de la fotografia aèria». A: RIBAS, A.; SAURÍ, D. (ed.). *Canvis socioambientals a l'Alt Empordà (1950-2000)*. Girona: UdG, p. 191-200.
- BUSQUETS RAVENTÓS, J.; DOMINGO, M.; EIZAGUIRRE, X.; MORO, A. (2003). *Les formes urbanes del litoral català*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- CALS, J. (1982). *La Costa Brava i el turisme*. Barcelona: Kapel.
- (1987) (dir.). *L'Alt Empordà*. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya.
- (2005). «Debat final (conclusions generals)». A: *Debat Costa Brava. Congrés: Un futur sostenible*. Girona: COAC, p. 374-379.
- CAPEL, H. (1975). *Capitalismo y morfología urbana en España*. Barcelona: Asenet.
- (2003). «Redes, chabolas y rascacielos. Las transformaciones físicas y la planificación en las áreas metropolitanas». A: *La cosmópolis y la ciudad*. Barcelona: Ediciones del Serbal, p. 211-248.
- CASTAÑER, M.; VICENTE, J.; COMAS, E.; BOIX, G. (1998). «Assaig de definició de l'àrea urbana de Girona». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 33, p. 81-90.
- CASTELLS, M. (2000). *La era de la informació*. Madrid: Alianza Editorial, vol. 1.
- CORBOZ, A. (1994). «L'ipercittà». *Urbanística*, 103, p. 6-10.
- COMPTE, A. (1963-64). «El Alto Ampurdán». *Pirineos*, 66-67, p. 5-284.
- CUADRADO, S. (2005). *Transformacions recents a la ciutat dispersa: noves formes urbanes a la plana de l'Alt Empordà*. Bellaterra: UAB. Treball de recerca inèdit.
- DEMATTEIS, G. (1998). «Suburbanización y periurbanización. Ciudades anglosajonas y ciudades latinas». A: MONCLÚS, F. J. *La ciudad dispersa*. Barcelona: CCCB, p. 17-33.
- DONAIRE, J. A. (2005). «La lògica espacial del turisme a la Costa Brava». A: *Debat Costa Brava. Congrés: Un futur sostenible*. Girona: COAC, p. 218-225.
- DONAIRE, J. A.; FRAGUELL, R. M.; MUNDET, L. (1997). «La Costa Brava ante los nuevos retos del turismo». *Estudios Turísticos*, 133, p. 77-96.
- DURÀ, A. (2003). «Population deconcentration and social restructuring in Barcelona, a European Mediterranean city». *Cities*, 20(6), p. 387-394.
- FRAGUELL, R. M. (1994). *Turisme residencial i territori (la segona residència a la regió de Girona)*. Girona: L'Eix Editorial.
- (2004). «Turisme de litoral de Catalunya. La pressió de la segona residència», a *Congrés de turisme de Catalunya*. En línia a: <www.congresturisme.com>.

- FONT, A.; LLOP, C.; VILANOVA, J. M. (1999). *La construcció del territori metropolità. Morfogènesi de la regió urbana de Barcelona*. Barcelona: Mancomunitat de municipis.
- FONT, A. (2004a). «L'explosió de la ciutat». A: FONT, A. (ed.). *L'explosió de la ciutat*. Barcelona: COAC, p. 10-17.
- (2004b). «La regió urbana de Barcelona: De la ciutat compacta als territoris metropolitans». A: FONT, A. *L'explosió de la ciutat*. Barcelona: COAC, p. 244-263.
- FROUWS, J. (1998). «The contested redefinition of the countryside. An analysis of rural discourses in The Netherlands». *Sociologia Ruralis*, 38(1), p. 55-67.
- GANAU, J. (1998). «El sistema urbà de Lleida: definició, estructura i dinàmiques recents». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 33, p. 91-106.
- (2001). «El canvi urbà a Catalunya. Anàlisi dels fluxos residencials i laborals a l'àrea de Lleida (1986-1996)». *Revista Catalana de Sociologia*, 14, p. 57-75.
- HARVEY, D. (1998). «Perspectives urbanes per al segle XXI». A: NOGUÉ, J. (ed.). *La ciutat: Visions i reptes*. Girona: UdG. Ajuntament de Girona, p. 113-130.
- INDOVINA, F. (1990). «La ciutat difusa». A: INDOVINA, F. i altres (ed.). *La ciutat difusa*. Venècia: DAEST, p. 19-43.
- (1998). «Algunes consideracions sobre la ciutat difusa». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 33, p. 21-32.
- (2004). «La metròpolització del territori. Noves jerarquies territorials». A: FONT, A. (ed.). *L'explosió de la ciutat*. Barcelona: COAC, p. 20-47.
- KAYSER, B. (1990). *La Renaissance rurale. Sociologie des campagnes du monde occidental*. París: Armand Colin.
- (1993). «Des campagnes vivantes». A: KAYSER, B. (dir.). *Naissance de nouvelles campagnes*. Datar/Éditions de l'Aube, p. 7-21.
- LÓPEZ OLIVARES, D.; ANTÓN, S.; NAVARRO, E.; PERELLI, O.; SASTRE, F. (2005). «Cambios y transformaciones en el actual modelo turístico de España». *Annals of Tourism Research en Español*, 7(2), p. 423-446.
- LLURDÉS, J. C. (2002). «Els canvis en el sector turístic». A: RIBAS, A.; SAURÍ, D. (ed.). *Canvis socioambientals a la Notia Empordà (1950-2000)*. Girona: UdG, p. 103-121.
- MATHIEU, N. (1998). «La notion de rural et les rapports ville/campagne en France: les années quatre-vingt-dix». *Economie Rurale*, 247, p. 11-20.
- MARTÍ, C. (2005). *La transformació del paisatge litoral de la Costa Brava: Anàlisi de l'evolució (1956-2003), diagnosi de l'estat actual i prognosi de futur*. Girona: UdG. En línia a: <www.tdx.cbuc.es>.
- MIRALLES, C. (2002). *Ciudad y transporte, el binomio imperfecto*. Barcelona: Ariel.
- MONCLÚS, F. J. (1998). «Suburbanización y nuevas periferias. Perspectivas geográfico-urbanísticas». A: MONCLÚS, F. J. (ed.). *La ciudad dispersa*. Barcelona: CCCB, p. 5-15.
- MUNDET, L. (2000). «De l'estiueig dels forasters a la invasió dels visitants». *Revista de Girona*, 200, p. 107-116.
- MUÑOZ, F. (2000). «La ciudad multiplicada. La metrópolis de los territoriantes». *Arquitectura*, 322, p. 153-194.
- (2003). «Lock living: Urban sprawl in Mediterranean cities». *Cities*, 20(6), p. 381-385.
- (2004). *Urbanització. La producció residencial de baixa densitat a la província de Barcelona, 1985-2001*. Bellaterra: UAB. Tesi doctoral inèdita.
- NEL-LO, O. (1998). «Los confines de la ciudad sin confines. Estructura urbana y límites administrativos en la ciudad difusa». A: MONCLÚS, F. J. (ed.). *La ciudad dispersa*. Barcelona: CCCB, p. 35-57.
- (2001). *Ciutat de ciutats*. Barcelona: Empúries.

- NEL-LO, O.; MUÑOZ, F. (2004). «El proceso de urbanización». A: ROMERO, J. (ed.). *Geografía humana. Procesos, riesgos e incertidumbres en un mundo globalizado*. Barcelona: Ariel, p. 255-332.
- NOGUÉ, J. (2000) (dir.). *Atlas de l'Alt Empordà*. Barcelona: ICC.
- (2005). «La transformació del territori i del paisatge de la Costa Brava (1956-2003). Situació actual i propostes d'actuació». A: *Debat Costa Brava. Congrès: Un futur sostenible*. Girona: COAC, p. 88-121.
- NUELL, H. (2004). «Evolució dels usos del sòl a la Costa Brava 1957-96». A: *Debat Costa Brava. Congrès: Un futur sostenible*. En línia a: <www.debatcostabrava.org>.
- OLIVER, J. (2005). «El model turístic de la Costa Brava a l'inici del s. XXI: estació d'enllaç o final d'etapa?». A: *Debat Costa Brava. Congrès: Un futur sostenible*. Girona: COAC, p. 246-277.
- PAVÓN, D. (2002). «Els canvis demogràfics». A: RIBAS, A.; SAURÍ, D. (ed.). *Canvis socioambientals a l'Alt Empordà (1950-2000)*. Girona: UdG, p. 45-67.
- PAVÓN, D.; VENTURA, M.; RIBAS, A.; SERRA, P.; SAURÍ, D.; BRETON, F. (2003). «Land use change and environmental conflict in the Empordà region of Catalonia, Spain». *Journal of Arid Environments*, 54, p. 543-552.
- PERRIER-CORNET, PH.; HERVIEU, B. (2002). «Les transformations des campagnes françaises: une vue d'ensemble». A: PERRIER-CORNET, PH. (dir.). *Repenser les Campagnes*. La Tour d'Aigües: Éditions de l'Aube, p. 9-31.
- PIÉ, R. (2005). «Ara toca fer ciutat». A: *Debat Costa Brava. Congrès: Un futur sostenible*. Girona: COAC, p. 50-87.
- ROMERO, J.; FARINÓS, J. (2004). «Los territorios rurales en el cambio de siglo». A: ROMERO, J. (ed.). *Geografía humana. Procesos, riesgos e incertidumbres en un mundo globalizado*. Barcelona: Ariel, p. 333-394.
- SABRIÀ, M. (2005). «La recerca del reequilibri en l'oferta turística de la Costa Brava». A: *Debat Costa Brava. Congrès: Un futur sostenible*. Girona: COAC, p. 278-295.
- SALVÀ, P. A. (1998). «Los modelos de desarrollo turístico en el Mediterráneo». *Cuadernos de Turismo*, 2, p. 7-24.
- SAURÍ, D.; BRETON, F.; RIBAS, A.; LLURDÉS, J. C.; ROMAGOSA, F. (2000). «The ecological values of traditional land use in low-lying coastal environments: the example of the Aiguamolls de l'Empordà, Costa Brava». *Journal of Environmental Planning and Management*, 43(2), p. 277-290.
- SECCHI, B. (2003). «La ciudad contemporánea y su proyecto». A: FONT, A. (ed.). *Planeamiento urbanístico*. Barcelona: Diputació de Barcelona, p. 91-119.
- SERRA, P.; PONS, X.; SAURÍ, D. (2000). «Anàlisi d'usos del sòl a la plana de l'Alt Empordà i la seva localització a través de la teledetecció (1977-1993)». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 36, p. 63-89.
- SERRA, P.; SAURÍ, D.; PONS, X. (2004). «Evolució del paisatge agrari de l'Alt Empordà a través de la teledetecció i d'índexs paisatgístics». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 57, p. 237-256.
- SOJA, E. W. (1997). «Six discourses on the post-metropolis». A: WESTWOOD, S.; WILLIAMS, J. (ed.). *Imagining Cities*. Londres: Routledge, p. 19-30.
- SOLÀ MORALES, M. de (1993). *Les formes de creixement urbà*. Barcelona: UPC.
- SOLANA, M. (2002). «Localització del treball, residència i mobilitat laboral: el cas del Baix Empordà». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 53-54, p. 121-151.
- VERA, J. F. (2000). «El modelo turístico de la Marina Alta: apuntes para una nueva etapa desde la sostenibilidad como referencia». *Investigaciones Geográficas*, 24, p. 133-141.

- VERA, J. F.; MARCHENA, M. (1996). «El modelo turístico español». A: PEDREÑO, A. (dir.); MONFORT, V. M. (coord.). *Introducción a la economía del turismo en España*. Madrid: Cívitas, p. 327-364.
- VICENTE, J.; GUTIÉRREZ, O. (2004). «La construcció d'habitatge a la demarcació de Girona, 1987-2003». *La Punxa*, 36, p. 6-54.